

Стваральнікі краязнаўства

Краязнаўчая дзейнасць, для якой і сёння ўласцівая асабістая ініцыятыва таленавітых даследчыкаў, найперш гісторыкаў, узнікала павольна і праявілася ў імкненні асобных адукаваных людзей адлюстраваць, зафіксаваць на паперы і тым самым зберагчы і перадаць наступным пакаленням звесткі аб мінулым і сучаснасці свайго краю, роду, сям'і і аб сваім жыцці. Назапашаны чалавекам аб'ём ведаў аб краі і сваіх продках, засваенне ім мясцовых традыцыяў і звычаяў складалі асабістыя краязнаўчыя веды чалавека, якія ў той ці іншай ступені ў мінулым і сёння ўласцівыя кожнаму. Але ў ВКЛ узнікла і дакументаванне гэтых ведаў, якому спадарожнічаюць іх лагічная апрацоўка, наданне зручнай і цікавай формы. Веды, прадстаўленыя ў рукапісах і друкаваных кнігах, становіліся здабыткам сацыяльнай супольнасці рэгіёну, краіны. Менавіта дакументаванне ведаў аб рэгіёнах стала пачаткам грамадскага (аматарскага) і навуковага краязнаўства.

Сярод прадвеснікаў краязнаўчага руху былі летапісцы. Звесткі краязнаўчага характару знайшлі адлюстраванне ў напісаных імі хроніках і летапісах, прысвечаных Вялікаму

Княству Літоўскаму, Рэчы Паспалітай у цэлым, і ў рэгіянальных летапісах. Летапісы і хронікі належаць да гістарычных першакрыніцаў і захоўваюць вялікую каштоўнасць ў гісторыка-краязнаўчых даследаваннях. Звесткі з хронік краязнаўцы-даследчыкі імкнуцца супаставіць з дадзенымі, атрыманымі з іншых крыніцаў, каб упэўніцца ў іх сапраўднасці.

Летапісы і хронікі ствараліся адукаванымі, патрыятычна настроенымі людзьмі, для якіх бег падзеяў у краіне і рэгіёнах, асобных паселішчах быў гістарычна значным; яны імкнуліся зафіксаваць падзеі і гэтым захаваць іх у памяці сацыяльнай супольнасці. У летапісах і хроніках у той ці іншай ступені праяўляюцца суб'ектыўныя рысы творцы: палітычныя сімпатыі, рэлігійнасць, этнічная прыналежнасць і іншыя, хаця ў цэлым пераважала характэрная для сярэдзіны мінулага тысячагоддзя стрыманасць у адлюстраванні асабістага «я». Летапісы і хронікі пісаліся па памяці ці з выкарыстаннем дзённікавых запісаў, што надае ім рысы мемуараў. Аўтары шэрагу хронік вывучалі разнастайныя гістарычныя дакументы, што набліжае іх творы да гістарычных даследаванняў.

Да ліку агульнадзяржаўных хронік і летапісаў адносяцца «Хроніка Вялікага княства Літоўскага і Жамойцкага», «Хроніка Быхаўца» і

інш. Яны былі створаныя ў XV–XVI стст. на беларускай мове. На іх старонках адлюстраваныя звесткі аб многіх беларускіх населеных пунктах, асабліва аб Вільні, Полацку, Навагрудку, падзеях, прыродзе, насельніцтве і адметных асобах.

Рэгіянальныя летапісы, напісаныя мясцовымі дзеячамі, таксама змяшчаюць звесткі аб важных грамадска-палітычных і ваенных падзеях у краіне і свеце, але дакладна перадаюць і мясцовыя звесткі, раскрываюць асабліваści ладу жыцця, стасункі паміж людзьмі, прыродныя з’явы. Дайшлі да нашага часу летапісы і хронікі сяла Баркулабава, гарадоў Віцебска і Магілёва, часткова вядомы «Полацкі летапіс». Так, у «Баркулабаўскім летапісе» адлюстраваныя падзеі канца XVI – пачатку XVII стст. пераважна на Магілёўшчыне, у сяле Баркулабаве, якое існуе сёння і з’яўляецца цэнтрам сельскага Савета, а таксама ў Быхаве, Магілёве, Віцебску, Полацку і іншых мясцовасцях Беларусі. Аўтарам летапісу лічыцца мясцовы прываслаўны святар Фёдар Філіповіч. Пачынаецца летапіс са звестак аб засяленні Магілёва прышлымі людзьмі з розных сёлаў, аб пабудове ў горадзе замка, аб заснаванні ў 1564 г. панам Баркулабам Коракаў замка і сяла Баркулабава, пра важныя падзеі, якія адбыліся ў сяле і яго наваколлі. Ёсць звесткі аб палітычных падзеях у Масковіі. Галоўная ўвага засяроджаная на адлюстраванні гаспадарчага стану, звестак аб ураджаях, галодных гадах, надвор’і, быце. «У 1604 року зіма да вялікага паста добра была, а вясна непогодна была, тогда жито мороз побіл, также огурки цвет мороз побіл, на тот час в господарстве мало хто бы мел огурками похвалити». Летапісы інфармуюць аб падзеях, фактах, датах заснавання населеных пунктаў, падаюць імёны заснавальнікаў і ўладальнікаў, жыхароў. «У поўдзень у Баркулабаве прішла до царквы дочка жідойки Марьямкі арендарки баркулабовское іменем Стірка і пілне слэзне упадала і просіла сўенніка боркулабовского Фёдора Філіповіча для бога абы была прекрещена в веру хрiстiанскую...» Яе пахрысцілі, далі імя Алена. «І матка её Марыямка з кріком с плачем для бога просячі абы её не крестівші пустілі».

А калі хрысціянне адбылося, пачала чараваць супраць дачкі ў лазні.

У «Віцебскім летапісе» і «Хроніцы горада Магілёва Трафіма Сурты і Юрыя Трубніцкага» найбольш каштоўнымі з’яўляюцца сцільныя звесткі аб гарадскім жыцці ў канцы XVII–XVIII стст. Падаюцца яны без ацэнкі і выяўлення асабістых меркаванняў храністаў. Прыкладам афармлення звестак можа быць паведамленне аб трагічнай падзеі вялікага гарадскога пажару: «У год 1707. У месяцы маі ў Віцебску каля рынку згарэла 45 дамоў».

Гярод храністаў у XVI ст. з’явіліся дзеячы, для якіх збіранне звестак, іх апрацоўка, упарадкаванне і публікацыя набылісэнс прафесійнай дзейнасці. Для Аляксандра Гваньіні, Мацея Стрыйкоўскага вывучэнне гістарычнага мінулага беларуска-літоўскіх зямель, апісанне сучасных з’яваў і падзеяў, высвятленне адметных рысаў мясцовага насельніцтва стала сапраўдным захапленнем, прыцягнула іх да вывучэння гістарычных дакументаў і матэрыяльных аб’ектаў, стасункаў са знаўцамі мінуўшчыны, назіранняў за побытам і звычаямі людзей. Але галоўнае тое, што набытыя і асэнсаваныя веды былі адлюстраваныя імі ў кнігах – першых апісаных, выкананых на ўзроўні тагачаснай метадалогіі гістарычнай навукі.

Складана сёння дакладна вызначыць, што выклікала ў гэтых маладых чужаземцаў незвычайны інтарсда новых мясцінаў, людзей, імкненне праз смугу стагоддзяў разгледзець гістарычныя шляхі мужага народа, які разам з імі са зброяй адстойваў сваю незалежнасць. Напэўна, уражанні былі моцныя, бо ні па абранай ваеннай прафесіі, ні па адукацыі – ні А. Гваньіні, ні М. Стрыйкоўскі не закончылі ўніверсітэт, яны наўрадці да пэўнага часу звязвалі сваю будучыню з навуковай і літаратурнай дзейнасцю. Але абставіны і захапленні, таленавітасць і здольнасць да даследчай працы ператварылі іх ва ўважлівых і дапытлівых гісторыкаў-краязнаўцаў.

Валянціна САІТАВА

(Заканчэнне артыкула будзе)